

Země nikoho: Ženy fotografky a první světová válka

Neobvyklý pohled na první světovou válku připravila kurátorka Pippa Oldfield z bradfordské Impressions Gallery ve spolupráci s Arts Council England. Výstava nazvaná Země nikoho: Ženy fotografky a první světová válka totiž přibližuje tento válečný konflikt očima žen – tří fotografek: Olive Edis, Mairi Chisholm a Florence Farmborough. Jejich snímky kurátorka doplnila díly tří současných fotografek Alison Baskerville, Dawn Cole a Chloe Dewe Mathews. „Již dlouhou dobu mne fascinoval vztah mezi fotografií, válkou a ženským světem. O roli žen v první světové válce sice existují různé studie, ale jejich příspěvek pro válečnou fotografii je ve srovnání s muži zcela opomíjen. Proto jsem se rozhodla připravit tuto expozici,“ vysvětlila Pippa Oldfield. V tom jí pomáhali pracovníci archivů několika britských institucí (Paul Mellon Centre, Imperiální válečné muzeum, The Liddle Collection z University of Leeds, Peace Museum v Bradfordu a National Library of Scotland). Výsledkem je nevšední výstava, která byla přístupná až do konce loňského roku v Impressions Gallery v Bradfordu (West Yorkshire) a která se letos a na počátku příštího roku představí také v několika dalších anglických městech.

Kurátorka vybrala pro svou expozici tři Britky, které svými fotoaparáty zachycovaly dění mimo území Spojeného království, a to nejen ve Francii a Belgii, ale také v Rusku. Olive Edis (1876–1955) byla úspěšnou profesionální fotografkou již před válkou, zaměřovala se především na portréty. Zvěčnila například spisovatele Thomase Hardyho i premiéry Herberta Asquitha či Davida Lloyd George. Na rozhraní let 1918–1919

FOTO: Norfolk Cromer Museum

Autoportrét Olive Edis s jejím oblíbeným deskovým fotoaparátem z roku 1918.

ji Women's Work Sub-Committee, který spadal pod Imperiální válečné muzeum, vyslal do severní Francie a Belgie; stala se tak první britskou ženou – oficiální fotografkou, jež působila ve válečné zóně. Nebyla však první oficiální válečnou fotografkou, protože již před válkou začala Christina Broom pracovat pro Britskou armádu, ale ostrovní království nikdy neopustila. Edis svým těžkým deskovým fotoaparátem snímala zejména zdravotní sestry, písařky, telefonistky či kuchařky a čišnice, které sloužily v zápolí, či ruiny měst poničených roky trvajícím válečným konfliktem. Připomeňme, že britská vláda schválila teprve 7. července 1917 vytvoření Ženského pomocného armádního sboru (Women's Army Auxiliary Corps). Teprve poté mohly ženy obléknout uniformy a být vyslány do Francie.

Profesionálka Olive Edis své skleněné fotografické desky často vyvolávala v improvizovaných černých komorách, které si zřizovala v nemocničních rentgenových laboratořích.

Nekonvenční motorkářku Mairi Chisholm (1896–1981) bychom naopak mohli označit za amatérskou fotografku. Bylo jí osmnáct let, když vypukla válka, ale již pouhý měsíc poté se spolu se svou kamarádkou, s o dvanáct let starší školenou zdravotní sestrou Elsie Knocker, vydala do Belgie, aby zde řídila sanitky a pomáhala raněným vojá-

kům. Obě ženy se seznámily v roce 1912 v motocyklovém klubu v Bournemouth, účastnily se dokonce i různých motocyklových závodů! Protože byly frustrovány velkým počtem raněných vojáků, kteří jim zemřeli v ambulanci během převozu v důsledku šoku, rozhodly se zřídit stanici první pomoci jen pouhých sto metrů za frontou ve vesničce Pervyse nedaleko Yprů. Při záchraně raněných vojáků nesčetněkrát riskovaly svůj život; musely čelit ostřelování snajprů i dělostřeleckému bombardování. Zprávy o jejich odvaze se brzy rozšířily po celé Británii

FOTO: IWM

Olive Edis: Velitelka Johnsonová se svými dvěma podřízenými z General Service Voluntary Aid Detachment Motor Convoy v Abbeville, Francie 1919.

FOTO: IWM

Olive Edis: Slečna Minnssová, *Queen Alexandra's Imperial Nursing Service*, ve francouzském přístavu Le Havre, 1919.

a začalo se jim říkat „Andělé z Pervysu“. Na bojišti je navštěvovali i členové královské rodiny, jejich příběh popsali novináři mnoha britských deníků. Elsie a Mairi byly jedinými zdravotnicemi, které během první světové války působily přímo na západní frontě. Za svou statečnost dostaly 17 vyznamenání.

I při svém náročném a nebezpečném poslání si Mairi Chisholm našla čas na fotografování. Na rozdíl od Olive Edis používala malý „kapesní“ fotoaparát – Vest Pocket Kodak. Ten se na britský trh dostal v roce 1912 za velmi přijatelnou cenu £ 1,10 (ekvivalent dnešních £ 70). Do roku 1915 se prodalo nejméně 28 tisíc těchto fotoaparátů. Ministr války lord Kitchener však hned na počátku válečného konfliktu jejich používání vojákům zakázal. To se ale na zdravotní sestru, skotskou rodačku Mairi Chisholm, nevztahovalo, takže ve chvílích volna mohla pořizovat „momentky“ například odpočívajících vojáků v „kulisách“ válkou zdevastované krajiny. Její snímky jsou spontánní a velmi lidské. Kurátorka Pippa Oldfield přirovnala její způsob fotografování k dnešnímu používání mobilních telefonů jako fotoaparátu...

Příběh „Andělů z Pervysu“ poutavě popsala Diane Atkinson ve své knize „Elsie a Mairi jdou do války“,¹ v jejímž závěru líčí i jejich poválečné osudy a jejich činnost za druhé světové války, kdy se staly příslušnicemi pomocných ženských sborů. Elsie zemřela 26. dubna 1978 ve věku devadesáti tří let, Mairi o tři roky později, 22. srpna 1981. Bylo jí 85 let.

Jako zdravotní sestra, avšak na východní frontě, působila také Florence Farmborough (1887–1978). Od roku 1908 pracovala v Kyjevě jako guvernánka, o dva roky později se přestěhovala do Moskvy, kde učila angličtinu dvě dcery chirurga Pavla Sergejeviče Usova. Hned po vypuknutí první světové války absolvovala zdravotní kurs a stala se sestrou Červeného kříže u carské armády; působila v Haliči i v Bukovině. Své nezřídka otřesné zážitky si zapisovala do deníku a rovněž je zachycovala svým velkým deskovým fotoaparátem. Vznikly tak nejen poklidné snímky ze

Mairi Chisholm a Elsie Knocker projíždějí ve své ambulanci francouzskou vesnicí nedaleko Nieuportu, 30. července 1917.

FOTO: IWM

Mairi Chisholm na portrétu, který v roce 1915 nakreslil kapitán Francis Mourilyan sloužící u *Royal Field Artillery*. Mourilyan padl v říjnu 1917 v bitvě u Passchendaele.

FOTO: © National Library of Scotland

Elsie Knocker na snímku, který pořídila Mairi Chisholm.

FOTO: © National Library of Scotland

Mairi Chisholm: Dobrovolná sestra Červeného kříže Irene „Winkie“ Gartside-Spaight na vraku tanku v zemi nikoho, 1916.

1 Diane ATKINSON, *Elsie and Mairi Go to War. Two Extraordinary Women on the Western Front*. Preface Publishing, London 2009, 280 s.

FOTO: © National Library of Scotland

Mairi Chisholm: Elsie Knocker s belgickými vojáky na provizorní houpačce nedaleko belgické obce Pervyse.

FOTO: © IWM

Florence Farmborough: Ruští kozáci v zimních uniformách.

FOTO: © IWM

Florence Farmborough: Padlý ruský voják na východní frontě, Ukrajina, 1916

zápolí (např. z nemocničního prostředí), ale i působivé záběry padlých vojáků či raněných civilistů. Desítky jejich fotografií dnes vlastní Imperiální válečné muzeum. Své deníkové záznamy z války vydala knižně teprve v roce 1974, tedy čtyři roky před smrtí. Popsala tak např., co se dělo poté, když rakouská a německá vojska zahájila 1. května 1915 (Florence Farmborough uvádí podle ruského kalendáře sobotu 18. dubna) ofenzivu, jejímž cílem bylo vypuzení Rusů z Karpat. Ti byli do 24 hodin vyhnáni z Gorlice a pět dnů nato i z Tarnowa. „Ti, kdo mohli chodit, vstali a šli za námi; běželi, poskakovali nebo kulhali vedle nás. Těžce zmrzačení se za námi plazili; všichni prosili, zapřísahali nás, abychom je neopouštěli v nouzi. A na silnici jsme potkávali další, mnoho dalších; někteří padli vyčerpáním a zůstali ležet v prachu. Ti na nás také volali. Musely jsme jim vytrhovat sukně z křečovitého sevření prstů. Potom se k jejich prosbám přidávaly kletby a daleko za nimi bylo slyšet ještě opakující se proklínání z úst našich bratří, které jsme ponechali na pospas osudu. Nastávající tma jen zdůrazňovala paniku a mizerii. Tak jsme za doprovodu hřmění, s nímž explodovaly dělostřelecké granáty, proklínání i modliteb raněných, které se ozývaly zprava, zleva i zezadu, spěchaly někam do noci před námi.“²

FOTO: © IWM

Florence Farmborough: Dvouletý chlapec Georgij, který přišel o pravou paži, v objetí sestry Červeného kříže po bojích v Bukovině.

Po bolševické revoluci se Florence Farmborough podařilo dostat se z Ruska napříč Sibiří a z Vladivostoku do USA. Přes Pacifik plula na stejné lodi jako Marja Bočkareva, velitelka „Ženského praporu smrti“, s níž se v létě 1917 seznámila v nemocnici v Seretu. Do Británie se vrátila v roce 1918; své zážitky z cesty tehdy publikovala v mnoha článkách v deníku *The Times*. O dvaadvacet let později, během bitvy o Británii, sloužila ve *Women's Voluntary Service*.

Autentické záběry z první světové války doplnila kurátorka uměleckými díly současných žen. Nejpůsobivější z nich jsou ukázky z cyklu *Smrt za úsvitu*, který v roce 2013 vytvořila britská fotografka Chloe Dewe Mathews. Ta v něm zachytila místa v Pikardii a v Západních Flandrech, kde byli v letech 1914 až 1916 popraveni za zbabělost či dezerci britští, francouzští a belgičtí vojáci. Vznikl tak cyklus dnes poklidných krajín i vesnických zákoutí, kde před více než sto lety stáli mladí muži před popravčí četou. Podle dobových záznamů jich bylo kolem tisícovky. Fotografka svou sérii, která byla publikována také knižně,³ vytvořila po dlouhém archivním výzkumu. Mohla se však zaměřit pouze na příslušníky armád Dohody, německé dokumenty byly totiž zničeny během druhé světové války.

Alison Baskerville, která v minulosti sloužila 12 let v Královském letectvu, připravila přímo pro tuto výstavu sérii barevných portrétů žen v uniformě, nazvanou *Soldier*. Při jejím vzniku používala digitální autochromatický proces, současnou verzi technologie, jejíž průkopnicí byla na počátku minulého století Olive Edis. Alison Baskerville je od roku 2010 profesionální fotografkou; Britky v uniformě zachycovala v Iráku a Afghánistánu.

Výtvarnice Dawn Cole se inspirovala fotografiemi a deníkem své pratety Clarice Spratling, která jako dobrovolná zdravotní

Florence Farmborough v cestovní (na snímku vpravo) a pracovní uniformě sestry Červeného kříže na východní frontě na fotografiích neznámého autora.

sestra sloužila za první světové války v severní Francii. Digitální technologií vetkala slova z pratečina deníku do jakýchsi kapesníčků a krajek.

Výstava Země nikoho: Ženy fotografky a první světová válka se letos představí v katedrále v Bristolu od 6. dubna do 1. července a v galerii The Turnpike v Leighu (Greater Manchester) od 10. listopadu do 12. ledna 2019; své putování po Anglii ukončí příští rok v prostorách radnice městečka Bishop Auckland v hrabství Durham (od února do dubna 2019).

Jaroslav Beránek

Chloe Dewe Mathews: Six Farm, Loker, Západní Flandry 2014, z cyklu *Smrt za úsvitu*. Na tomto místě byli 6. února 1915 popraveni vojáci Joseph Byers a Andrew Evans a 15. února téhož roku voják George E. Collins.

Alison Baskerville: Alex, snímek z cyklu *Soldier 2011–2016*.

2 Florence FARMBOROUGH, *With the Armies of the Tsar: A Nurse at the Russian Front in War and Revolution, 1914–1918*. Constable, London 1974, 422 s. Cit. dle Martin GILBERT, *První světová válka. Úplná historie*. BB Art, Praha 2005, s. 219.

3 Hew STRACHAN – Geoff DYER, *Chloe Dewe Mathews – Shot At Dawn*. Ivorypress, London 2014, 126 s.